

М.В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2014. С. 31-35.

11. Краснова Ю.А. Система права екологічної безпеки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 3/2017. – С. 150-154.

12. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 87-100.

13. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с

14. Бондар Л.О. Правове забезпечення екологічної безпеки. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенікс, 2012. С. 272-297.

15. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.Л. Бредіхіна та ін. Х.: Право, 2012. 296 с.

16. Балюк Г.І. Право екологічної безпеки. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 119-165.

17. Жолнович О.І. Правове забезпечення екологічної безпеки. Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Ващишин [та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Ін Юре, 2010. С. 119-136

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: 20 РОКІВ РОЗВИТКУ

Коваленко Т.О.

(доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка)

Кулинич А.П.

(аспірант кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка)

На юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувся «круглий стіл» на тему: «Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку».

У процесі роботи «круглого столу» було обговорено актуальні питання, присвячені таким проблемам як формування та розвиток в Україні наукових осередків аграрного, земельного та екологічного права; конституційно-правові категорії в науках аграрного, земельного та екологічного права; перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права у контексті конституційної реформи в Україні; роль аграрного, земельного та екологічного права України у подоланні наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

У роботі «круглого столу» взяли участь провідні фахівці у сфері аграрного, земельного, екологічного права як з України, так і з інших держав (Республіки Польщі, Білорусі). Зазначений науковий захід зібрав представників різних наукових шкіл із Києва та Харкова, Львова та Одеси, Хмельницького та Луцька, Чернівців та Запоріжжя, Ужгорода та Вінниці, інших наукових осередків.

Вітаючи учасників «круглого столу», **доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка І.С. Гриценко** наголосив, що надзвичайно актуальним для розвитку

вітчизняної правової науки є питання спадковості. Наукові школи в стінах Київського університету на юридичному факультеті зародились та розвивались понад століття, формуючи видатних вчених та їх учнів і послідовників. Адже для визнання наукової школи є важливим, щоб впродовж декількох поколінь вчених існував нерозривний зв'язок між їх науковими працями та здобутками, які мають розвиватись в контексті єдиної теоретичної концепції.

Відкрив роботу «круглого столу» **доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.В. Носік**, який охарактеризував ключові напрямки розвитку вітчизняної правової науки, а також земельного та аграрного права, розкрив основні зміни та здобутки земельного та аграрного законодавства. Професор В.В. Носік наголосив, що зміни законодавства у сфері використання природних ресурсів в АПК створили потребу формування нової методології, адже системи земельного, аграрного та екологічного законодавства застаріли. Вступ України до СОТ у 2008 р. та підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, а також зміна державного устрою і державного правління викликають безліч питань щодо подальшого вектору розвитку вітчизняної правової науки. Одним із шляхів вирішення проблеми має стати формування нової стратегії сталого розвитку до 2020 р., яка має включати дві складові: вектор розвитку і вектор національної безпеки. З цією метою в Україні має бути здійснено 62 реформи, а також проведена критична оцінка попередніх здобутків. Проблеми, закладені ще до 2013 р., мають вирішуватись на основі методологічних підходів правової науки. Адже зміни системи власності на землю, які відбулись у 2013 р., призвели до виникнення нових проблем у реалізації права власності на землю, розв'язання яких можливе лише за умови формування нових моделей на основі вдосконалених ідей та концепцій теорії земельного та аграрного права. Застарілі закони, що стоять на заваді суспільного розвитку, мають бути скасовані.

У своєму виступі В.В. Носік зазначив, що за останні 20 років було проведено безліч досліджень норм та концепцій Конституції України, але багато її положень ще досі не реалізовано. Зокрема за 20 років не відображено право власності Українського народу на землю, не розкрито право на екологічну безпеку та право на продовольчу безпеку. Тому ключовим завданням вітчизняної правової науки постає визначення місця і ролі держави для забезпечення розвитку суспільства за вектором нового життя і національної безпеки України для визначення моделей, які мають бути реалізовані в умовах світової конкуренції для забезпечення національної безпеки народу України.

Продовжив роботу «круглого столу» виступ **доктора юридичних наук, професора, професора кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Г.І. Балюк** на тему «Відновлювальна енергетика в Україні: правові питання», під час якого було наголошено, що подолання наслідків Чорнобильської катастрофи відіграє значну роль у розвитку відновлювальної енергетики. У ст. 16 Конституції України прямо закладено завдання подолання наслідків Чорнобильської катастрофи і збереження українського генофонду, а в ст. 22 Конституції України встановлено заборону звуження прав та свобод людини і громадянина. Таким чином, на думку професора Г.І. Балюк, актуальним є питання розробки Ядерного кодексу України, а також Енергетичного і Чорнобильського кодексів. Адже все частіше виникають ініціативи щодо ліквідації четвертої зони посиленого радіоекологічного контролю, але жодних наукових обґрунтувань цьому не надано. Також важливим питанням є створення Державного фонду поводження з радіоактивними відходами.

Цікавим був виступ **доктора юридичних наук, професора, професора кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А.М. Статівки**, який привернув увагу учасників «круглого столу» до ціннісних аспектів аграрного права. На думку вченого, аксіологічні (ціннісні) аспекти в

сучасному аграрному праві доцільно розглядати через призму двох типів цінностей, а саме: а) нормативний; б) духовний. Разом із тим, в межах кожного з наведених типів цінностей доцільно виділити також види цінностей. До нормативного типу цінностей аграрного права необхідно віднести наступні види цінностей: а) екологічний; б) економічний; в) соціальний.

Екологічний аспект цінностей в аграрному праві полягає у наявності правових норм, які визначають пріоритетність національних інтересів щодо забезпечення розвитку екологізації аграрних виробничих процесів у сільському господарстві. Економічний аспект цінностей аграрного права свідчить про загальнолюдську цінність, орієнтир пріоритетності приватної власності, економічної свободи людини. В умовах нашої дійсності право власності реалізується з різними обмеженнями і формами прояву його економічного змісту. Соціальний вид цінностей включає в себе не просто загальні цінності (свобода, рівність, справедливість, демократія, порядок, безпека, мир), а цінності, які пов'язані з конкретною людиною, правовою формою яких є юридичні права і свободи громадянина.

На думку професора А.М. Статівки, духовні цінності в аграрному праві, як сукупність аграрно-правових норм, не «охоплюють» їх безпосередньо, а є опосередкованими в духовно-практичних, ідеологічних зв'язках. Тут духовні цінності, не будучи нормативно закріпленими, врегульованими, мають тільки певний вплив на об'єктивну обумовленість функціонування аграрного права як цінності, задоволення об'єктивних потреб громадян, їх дій як суб'єктів аграрних правовідносин. Зважаючи на викладене доцільно духовний тип цінностей в аграрному праві розглядати через призму двох видів: а) морально-етичний; б) теологічний.

В роботі «круглого столу» взяла участь **доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного і аграрного права юридичного факультету Білоруського державного університету (м. Мінськ) Т. І. Макарова**, доповідь якої була присвячена еколо-правовому статусу людини і громадянина. Професор Т. І. Макарова зазначила, що незважаючи на те, що розвиток права на задовільне навколишнє середовище в Білорусі почався ще в 60-х роках минулого століття із підписанням Стокгольмської декларації та її преамбули, до 2002 р. це право мало суто номінальний характер. Однак в новій редакції закону про охорону навколишнього середовища вперше було закріплено способи захисту права на задовільне навколишнє середовище, а також встановлено право на відшкодування моральної шкоди. Також в еколо-правовий статус було виключено обов'язок охорони навколишнього середовища та визначено, що право на задовільне навколишнє середовище є основним, а інші права є похідними від нього – за аналогією з Орхуською конвенцією.

У своїй доповіді Т.І. Макарова звернула увагу, що імплементація нової редакції закону про охорону навколишнього середовища в Білорусі відбувалась поступово, оскільки суди зайняли позицію, за якою право на відшкодування виникає лише після настання реальної шкоди. Однак останнім часом дана практика зазнала багато змін, так як громадяни почали частіше звертатися до органів виконавчої влади із заявами про припинення порушення права на задовільне навколишнє середовище.

На проблеми охорони земель як конституційно-правову категорію звернув увагу **доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М.В. Шульга**, на думку якого прийняття Конституції України значною мірою визначило напрями розвитку не тільки земельного законодавства та земельної реформи, а і всього земельного ладу в країні. Конституційні приписи про те, що земля визнана основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави (ст. 14), мають визначальний характер. Власність на землю з набуттям незалежності Україною була закріплена за державою як за суб'єктом права власності, який реалізує права власника – Українського народу. Відповідно до ч. 4 ст. 13 Основного Закону саме держава має

забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності, а отже і Українського народу, соціальну справедливість економіки.

Професор М.В. Шульга зазначив, що на сьогодні в Україні превалює захист і охорона приватноправових інтересів. Але це не виключає за певних обставин домінування публічних інтересів. Це зумовлено тим, що дія принципу непорушності права власності не є абсолютною. Цілком очевидно, що ліберальна ідеологія поступово призвела до суттєвого звуження ролі держави. У зв'язку з тим, що державу позбавили власності, вона не спроможна на необхідному рівні забезпечувати і гарантувати права людини, діяльність державних органів науки, освіти, охорони здоров'я та ін. Тому існує нагальна необхідність підняти престиж держави саме на конституційному рівні та закріпити право держави на державну власність – загальне надбання народу України.

Продовжила дискусію **доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу космічного права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України Н.Р. Малишева**, яка відзначила, що протягом 20 років сформувалась багаторівнева розгалужена система екологічного законодавства, яка має основний рамковий акт – Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також кодифікаційні акти – природоресурсні акти. Однак сьогодні гостро постала необхідність систематизації екологічного законодавства, яка на базовому рівні передбачає прийняття Екологічного кодексу. Професор Н.Р. Малишева наголосила, що процес євроінтеграції має бути поміркованим, вдумливим і контрольованим. Не можна допускати «відкочування» українського законодавства під час гармонізації із законодавством Європейського Союзу, адже в багатьох випадках вітчизняне законодавство надає більше правового захисту екологічним правам та інтересам громадян, зокрема у сфері природно-заповідних відносин.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України В.М. Єрмоленко привернув увагу наукової громадськості до проблем корпоративної етики в окремих сферах юридичної науки. На думку професора В.М. Єрмоленка, поки фахівці спеціальності 12.00.06 толерантно з'ясовують співвідношення між екологічним та природоресурсним правом, молода «поросль» адміністративно-правової науки без жодного сумніву оголошує екологічне та суміжні галузі права сферою своїх інтересів. Таке становище цілком пояснюване, адже щороку затверджується понад 400 тем дисертаційних робіт у галузі адміністративного права. Це призвело до появи багатотисячної армії вчених-адміністративістів, величина якої наближається до половини від всіх вчених-юристів нашої країни. Такій кількості науковців стає затісно в межах своєї спеціальності, що змушує їх здійснювати «експансію» інших сфер юридичної науки. Наслідком вищенаведеного становища є ціла низка низькопробної навчальної літератури, окремі творіння якої навіть претендують на рівень підручника. Їх відмітною рисою є те, що написані вони переважно фахівцями з адміністративного права, які не мають достатнього рівня знань та практичних навичок у сфері, в якій взялися продукувати. Вказана навчальна література є неякісною, а тому лише створює хаос як у сприйнятті студентів, молодих науковців-аспірантів, так і непотрібну напругу у взаємовідносинах між представниками різних галузевих наук.

До проблем конституційних засад набуття і реалізації права власності на землю в Україні звернувся у своїй доповіді **професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» І.І. Каракаш**, на думку якого особливої уваги заслуговує конституційне положення про те, що право власності на землю «набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону». Безперечним досягненням тут є те, що всі суб'єкти права власності на землю в конституційному порядку поставлені в юридично рівне становище. У даний час не тільки громадяни та приватні юридичні особи

можуть набувати право власності на землю відповідно до закону, а й держава в особі своїх органів зобов'язана набувати землю на засадах, передбачених законом. Проте у наведеній конституційно-правовій нормі не вказується на умови та порядок набуття і реалізацію земельної власності територіальними громадами.

На думку професора І.І. Каракаша, усунення з вітчизняного законодавства колективної власності взагалі та колективної власності на землю зокрема є безпідставним і необґрунтованим. Реанімація колективної власності, у тому числі на землю, є нагальною потребою сьогодення. Існуюча практика реалізації відносин власності на землю наполегливо вимагає законодавчого закріплення акціонерної, кооперативної та громадської власності на землю як різновидів колективної земельної власності.

Актуальним проблемам диференціації та інтеграції правового регулювання природокористування і правової системи України присвятив доповідь **доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору проблем аграрного і земельного права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України П.Ф. Кулинич**. На думку вченого підхід до співвідношення екологічного та поресурсних галузей права як загального і особливого є дискусійним, адже предмет екологічного права безспірно охоплює лише суспільні відносини, які складаються з приводу навколишнього середовища в цілому та окремих природних комплексів. Що стосується суспільних відносин щодо окремих природних ресурсів, як залучених в господарський обіг, так і не використовуваних в народному господарстві в даний період, то віднесення їх до числа екологічних допустиме лише у випадках, якщо такі відносини складаються щодо цих природних ресурсів, які перебувають у нерозривному екосистемному зв'язку з іншими елементами довкілля, утворюючи певну екологічну систему. Водночас для регулювання відносин, об'єктом яких є окремі природні ресурси, використання яких здійснюється без істотного впливу на стан інших складових довкілля чи на довкілля в цілому, у правовій системі України сформувалися і успішно функціонують окремі галузі права – земельне, водне, лісове, гірниче тощо. Професор П. Ф. Кулинич запропонував використовувати термін «природноресурсні відносини» для позначення не особливого виду суспільних відносин щодо довкілля, а як об'єднуючу назву для земельних, водних, лісових, гірничих та інших поресурсних відносин, а замість терміну «природоресурсне право» застосовувати термін «природоресурсні галузі права».

Зацікавленість учасників «круглого столу» викликала доповідь **доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка М.В. Краснової** на тему «Конституція України як основний фактор розвитку екологічного права та законодавства», у якій доповідач зазначила, що сучасна Конституція України своїми засадами екологічного права і законодавства вже сприяла впровадженню принципу екологізації усіх галузей національного права, особливо шляхом запровадження у їх положення екологічних вимог, заборон, правил, стандартів. Це дозволило певним чином конкретизувати, удосконалити положення екологічного законодавства шляхом прийняття спеціальних законів та інших нормативно-правових актів, які посилюють заходи забезпечення екологічної безпеки (Закони України «Про відходи», «Про пестициди і агрохімікати», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» та інші). Водночас, для посилення значимості цього важливого блоку правового регулювання, доцільним було б реалізувати давню пропозицію кафедри екологічного права про прийняття Закону України «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку». В частині посилення ролі екологічного управління в системі державного управління та з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку як одного із принципів державної екологічної політики, крім вже існуючих спеціальних законів у галузі стандартизації та технічного регламентування, підтвердження

відповідності, ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю), аудиту в сфері господарювання, доцільно впровадити розроблені на кафедрі екологічного права концепції правових засад екологічної освіти, культури і виховання, екологічної інформації, екологічного менеджменту, стратегічної екологічної оцінки та оцінки впливу запланованої діяльності на довкілля та інше. Прийняття спеціальних законів наповнить і так уже великий масив екологічного законодавства, проте напрацювання їх положень може сприяти подальшим кодифікаційним роботам при прийнятті Екологічного кодексу України.

УДК 347.963

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БЕЗОПЛАТНОГО ПРАВОЗАХИСТУ ТА PRO BONO АДВОКАТУРИ

Струкова К.О.

(здобувач Міжрегіональної Академії управління персоналом)

Анотація. У статті розкрито юридична природа, роль і місце безоплатної правової допомоги в системі захисту прав і свобод людини і громадянина, а також здійснене співвідношення з діяльністю *pro bono* адвокатури.

Ключові слова: захисник, право на безоплатну правову допомогу, суб'єкти надання безоплатної правової допомоги, адвокати, суб'єкти отримання безоплатної правової допомоги, забезпечення права на захист.

Аннотация. В статье раскрыты юридическая природа, роль и место бесплатной правовой помощи в системе прав и свобод человека и гражданина, а также осуществлено соотношение с деятельностью *pro bono* адвокатуры.

Ключевые слова: защитник, право на бесплатную правовую помощь, субъекты предоставления бесплатной правовой помощи, адвокаты, субъекты получения бесплатной правовой помощи, обеспечение права на защиту.

Strukova Christina Correlation between the concept of state legal aid and lawyer *pro bono* aid

*The article reveals the legal nature, role and place of free legal aid in the system of protection of human and citizen rights and freedoms, as well as the correlation with the activity of *pro bono* lawyers.*

The state is obliged to create conditions under which citizens who can not independently defend their rights and legitimate interests through a number of objective and subjective reasons must be provided with legal protection through a special system of free legal aid. Instead, it should be noted that the competent construction of this system should only be achieved through the involvement of lawyers with experience in the field of human rights, which is naturally directly linked to the work of the advocacy system.

*Therefore, in modern conditions, the actual issues of legal science are the study of the concepts of socially useful advocacy and state-owned free human rights protection. Consequently, the main purpose of this article is to find out the content and proportion of the concept of state-owned free-of-charge human rights and *pro bono* lawyers.*

*The provision of free secondary legal aid and legal assistance *pro bono* must not compete with one another, but can exist and develop simultaneously. In our opinion, these legal institutes in no way deny the functioning of the bar in the usual mode, everyone has the right to choose the lawyer whom he considers highly qualified, experienced, trusting.*

Keywords: *defender of the right to legal aid, lawyers, subjects of free legal aid, ensuring the right to protection.*